

received: 2021-03-01

DOI 10.19233/ASHS.2021.15

ETNOBOTANIČKA ISTRAŽIVANJA KRASA I ISTRE – PRIKAZ NAJČEŠĆE KORIŠTENIH BILJAKA (SLOVENIJA, HRVATSKA)

Ivana VITASOVIĆ-KOSIĆ

Univerza v Zagrebu, Fakulteta za agronomiju, Svetošimunska 25, 10 000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: ivitasovic@agr.hr

IZVLEČEK

Z namenom dokumentirati tradicionalno ekološko znanje lokalnih prebivalcev Krasa in Istre ter uporabe divjih in naturaliziranih rastlin za prehrano, ljudsko medicino in gospodarske namene, je bilo skupno dokumentiranih 248 rastlinskih taksonov. Raziskave so potekale z metodo poglobljenega, polstrukturiranega intervjuja. Število uporabnih rastlin po občinah je bilo sledeče: Izola – 139, Komen – 187, Lanišće – 186 in Mošćenička Draga – 132 rastlinskih vrst. Najpogostejše omenjene in uporabljene vrste, ki se uporabljajo v medicinsko uporabo, so: *Taraxacum* spp., *Urtica dioica*, *Asparagus acutifolius*, *Foeniculum vulgare*, *Ruscus aculeatus*, *Tamus communis*, *Rubus caesius* in *Juniperus communis*. Najpogostejše zdravilne ali začimbne rastline so: *Salvia officinalis*, *Laurus nobilis* in *J. communis*. Anketiranci v veliki meri uporabljajo fitoterapevtska zelišča kot pomoč pri zdravljenju lažjih bolezni.

Ključne besede: tradicionalno ekološko znanje, ljudska medicina, začimbe, Sredozemlje, intervju

RICERCA ETNOBOTANICA DEL CARSO E DELL'ISTRIA – UNA REVISIONE DELLE PIANTE PIÙ COMUNEMENTE UTILIZZATE (SLOVENIA, CROAZIA)

SINTESI

Allo scopo di documentare la conoscenza ecologica tradizionale degli abitanti del Carso e dell'Istria in merito all'utilizzo di piante selvatiche naturali per scopi alimentari, commerciali e di medicina popolare, sono stati documentati 248 taxa vegetali. Il metodo d'indagine usato è stato quello dell'intervista approfondita, semi-strutturata. Secondo i comuni esaminati sono state identificate 139 specie di piante a Isola d'Istria, 187 a Komen, 186 a Lanišće e 132 a Mošćenička Draga. Le specie più frequentemente citate per l'uso medico-commestibile sono *Taraxacum* spp., *Urtica dioica*, *Asparagus acutifolius*, *Foeniculum vulgare*, *Ruscus aculeatus*, *Tamus communis*, *Rubus caesius* e *Juniperus communis*. Le specie medicinali più comuni sono: *Salvia officinalis*, *Laurus nobilis* e *J. communis*. Gli intervistati risultano fare ampio uso di erbe fitoterapiche per aiutare a curare malattie più lievi.

Parole chiave: conoscenza ecologica tradizionale, medicina popolare, erbe, mediterranee, interviste

UVOD

Kras, Istra i šire Kvarnersko područje su kroz mnoga stoljeća bili na raskrižju kulturne razmjene i trgovine između Austrijskog carstva i Mletačke Republike, što je uvjetovalo da je i danas to područje središte multikulturalnog djelovanja i suživota više naroda. Čičarija je, posebno, bila područje čestih migracija zbog ratova i drugih katastrofalnih događaja poput epidemija kuge. I danas se područje Krasa i Čičarije smatra područjem multikulturalnih interakcija između naroda koji su se ovdje naseljavali kroz povijest, a mnogi su stanovnici ovog područja bilingvalni ili višejezični (Vitasović Kosić et al., 2017). Ti povijesni događaji utjecali su na stvaranje tradicije i oblikovanje mentaliteta stanovnika ovog područja. Lokalni stanovnici čak i danas koriste neobični dijalekt kao mješavinu tri jezika; hrvatskog, slovenskog i talijanskog, koji su utkani u jedan jezik na tom malom prostoru.

U prošlosti (prije Drugoga svjetskog rata) većina teritorija Čičarije bio je krš sa slikovitim livadama i pašnjacima na kojima je paslo mnogo ovaca. Danas su pašnjaci većinom napušteni, livade se ne kose redovito tako se i njihova hranidbena vrijednost s vremenom smanjuje. Većina pašnjaka je u zaraštanju (sekundarnoj sukcesiji) raznim drvenastim vrstama među kojima dominira smrika – *Juniperus communis* L. (Vitasović Kosić, 2011). Visinski raspon 250 – 1000 m n.v. uvjetuje pojavu i miješanje dviju klima kao i dviju biljnogeografskih zona (Vitasović Kosić & Britvec, 2014).

Znanstvena istraživanja tijekom posljednjih nekoliko godina pridaju sve veću pažnju međugraničnim područjima različitih zemalja, što je izvrstan alat za istraživanje učinaka različitih društvenih i političkih prilika tijekom povijesti na ekološko znanje, uključujući i na etnobotaničko znanje (Sõukand & Pieroni, 2016; Mattalia et al., 2020).

Etnobotanička upotreba biljaka u Sloveniji nije sustavno istražena, a do danas je provedeno tek nekoliko etnobotaničkih studija. Istraživane su medicinske biljke područja Kras i Gorjanci (Lumpert & Kreft, 2017) gdje je zabilježena medicinska upotreba 93 biljke. Etnobotaničkim istraživanjem provedenim u talijanskom dijelu Krasa (Lokar & Poldini, 1988) dokumentirano je 59 biljaka korištenih na tom teritoriju. Još je jedno istraživanje provedeno na talijanskom i slovenskom dijelu Krasa (Guštin Grilanc, 2005) dokumentiralo je popis od 124 biljke koje se koriste za liječenje, hranu, izradu igračaka i kao narodna tradicija. Područje općine Izola proučavala je Marinac et al. (1994), gdje su također samo djelomično dostupni

i etnobotanički podaci. Kulturnu baštinu područja Komna, točnije Volčjeg grada istraživala je Fakin Bajec (2020) koja kaže da mnoge konvencije koje se odnose na revitalizaciju, zaštitu i upravljanje kulturnom baštinom zahtijevaju uključivanje različitih aktera u projekte baštine, od ideje i faze planiranja projekta do njegove provedbe i na kraju evaluacije postignutih rezultata. Na temelju nedavnih studija, Fakin Bajec zaključuje da su lokalni stanovnici (zajedno sa stručnjacima i donositeljima odluka) postali jedan od najvažnijih dionika u upravljanju baštinom.

U Hrvatskom dijelu istraživnog područja i neposrednoj blizini rađena su slijedeća istraživanja upotrebe jestivih i/ili medicinskih biljaka: Čičarija (Pieroni & Giusti, 2008; Vitasović Kosić et al., 2017), područje općine Kršan (Vitasović Kosić, 2018), otok Krk i Poljica (Dolina et al., 2016), te jestivo bilje, medicinsko bilje i vrste za medicinske rakijske Jadranskih otoka (Łuczaj et al., 2019a, 2019b, 2021).

Prema Fakin Bajec (2020) postoje mnoge metode i tehnike za uključivanje javnosti u razvoj lokalnih zajednica. Između ostalog mogu se vidjeti i kroz praksu stvaranja lokalne baštine u društvima, gdje elementi baštine mogu postati sastavnica osiguranja održivog razvoja i formiranja održivih zajednica. Proces angažmana u praksi nije lak i može predstavljati veliki izazov. Traje puno vremena i ovisi o odabiru prava pristupa.

Ovdje opisano etnobotaničko istraživanje prvo je sveobuhvatno istraživanje korištenja samoniklih, naturaliziranih i kultiviranih biljaka unutar Interreg projekta SI-HR „Kaštelir“ na četiri istraživane lokacije Krasa i Istre: u Sloveniji općina Izola i općina Komen, te u Hrvatskoj općina Lanišće i općina Mošćenička Draga.

U ovom radu zabilježeno je sadašnje stanje tradicionalnog ekološkog znanja lokalnog stanovništva o poznavanju i korištenju samoniklog, naturaliziranog i kultiviranog bilja, koje se prvenstveno upotrebljava za hranu (kuhana variva, sirovo voće), piće (sirupi, sokovi, svakodnevni biljni čajevi), narodnu medicinu te u svakodnevnom poljodjelskom životu. Cilj ovog rada je bio dokumentirati ekološko znanje lokalnih stanovnika, te prikazati najčešće jestive, medicinske i gospodarske biljke koje se koriste na istraživanom području.

MATERIJAL I METODE

Istraživano područje

Na istraživanom području Hrvatske i Slovenije vegetacijski šire gledano vidljiv je utjecaj dviju biogeografskih zona: 1. Eumediteranska zona, gdje u uskom obalnom pojasu dominiraju

Slika 1: Terensko intervjuiranje Korte (Izola, Slovenija) (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).
Image 1: Field interviews in Korte (Izola, Slovenia) (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

vazdazelene vrste zajednice mješovitih šuma i makije hrasta crnike sa crnim jasenom (As. *Fraxino orni-Quercetum ilicis* H-ić (1956) 1958) sa karakterističnim vrstama: *Quercus ilex*, *Laurus nobilis*, *Fraxinus ornus*, *Rosa sempervirens*, *Lonicera etrusca*, *Cyclamen repandum*, *Coronilla emeroides* i *Sesleria autumnalis* (prema Trinajstić, 2008) i 2. Submediteranska zona, gdje su karakteristične šumske zajednice hrasta medunca i bijelog graba (As. *Quercus-Carpinetum orientalis* H-ić 1939) u toplijoj, nižoj zoni i hrasta medunca i crnog graba (As. *Sesleria autumnalis-Quercetum pubescentis* Trinajstić, nom.nov., hoc loco = As. *Ostrya-Quercetum pubescentis* (Ht. 1950) Trinajstić 1979) u hladnijoj epimediterranskoj vegetacijskoj zoni mediteransko-montanoga vegetacijskog pojasa. Ova zajednica predstavlja klimazonalnu šumsku zajednicu, u kojoj su u sloju grmlja značajne vrste: *Cornus mas*, *Juniperus oxycedrus*, *Coronilla emeroides*, u sloju zeljastih biljaka *Sesleria autumnalis*, *Carex flacca*, *Asparagus tenuifolius*, *Iris graminea*, *Aristolochia lutea*, *Viola alba*, *Silene italica* i dr. (prema Trinajstić, 2008).

Istraživani lokaliteti Komen i Lanišće pripadaju tipičnom submediteranskom području, smješteni su na kraškoj visoravni u rasponu između 400 - 700 metara nadmorske visine, izvorno prekriveni

termofilnim hrastovim šumama, ali pošumljeni već u rimsko doba, kasnije ponovno u srednjem vijeku. Prevladavajuće korištenje zemljišta su bili ekstenzivni pašnjaci; u dolinama su razvijene livade, vinogradi i polja. U posljednjih 100 godina dogodilo se veliko spontano pošumljavanje: 80% pašnjaka bilo je zahvaćeno zarastanjem u šikare i pionirske šume. Samo 20% nekadašnjih travnjaka ostalo je u dobrom stanju (Kaligarić et al., 2006). Lokalna flora sastoji se od mješavine submediteransko-ilirskih, srednjoeuropskih, mediteranskih i umjerenih geoelemenata vrsta.

Istraživano područje geografski bliže moru (lokacije Izola i Moščenička Draga) je izvorno prekriveno termofilnim hrastovim šumama s gotovo istim sastavom kao što je gore spomenuto, ali s još nekim mediteranskim elemenatima u pozadini. Zbog plodnog tla šume su pretvorene u polja, vinograde, maslinike i travnjake, koji su tradicionalno terasirani, a danas objedinjeni u veće parcele radi lakšeg uzgoja. Prema Kaligarić et al. (2006) i ovdje se dogodilo napuštanje zemljišta krajem pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća, ali se u posljednja dva desetljeća u značajnoj mjeri ponovo uzgajaju poljoprivredne kulture. Lokalna flora je mješavina submediteransko-ilirskih, eu-mediterranskih, srednjoeuropskih i umjerenih geografskih flornih elemenata vrsta.

Prikupljanje podataka i proučavanje populacije

Ukupno je intervjuirano 120 kućanstava, po 30 dubinskih, polustrukturiranih intervjua na svakoj od četiri navedene lokacije (u Sloveniji – općina Izola i općina Komen te u Hrvatskoj – općina Lanišće i općina Mošćenička Draga).

Istraživanje je provedeno slijedeći preporuke Američke antropološke udruge (American Anthropological Association) te Međunarodnog Etičkog kodeksa etnobiološkog društva (International Society of Ethnobiology Code of Ethics, 2008). Podaci su prikupljeni slučajnim odabirom koristeći „snowball“ tehniku, metodom uglavnom slobodnog nabiranja („free listing method“) uz neformalne šetnje i razgovore s ključnim lokalnim stanovnicima, u dvorištima ispred kuća ispitanika, na poljoprivrednim površinama, tijekom proljeća, ljeta i jeseni 2019. godine (slika 1).

Intervju je proveden na materinjem jeziku ispitanika; hrvatskom jeziku u Hrvatskoj, te na slovenskom jeziku u Sloveniji, a temeljio se na tri (3) skupine pitanja:

1. Pitanja o dobi, mjestu rođenja i stanovanja
2. Nabrojite koje samoniklo i naturalizirano lisnato povrće, korijenje, voće i sl. ste prikupljali u djetinjstvu i danas?
3. Koje biljke koristite za čaj (uključujući i medicinski aspekt) te kao prevenciju zdravlja?

Dodatne napomene o tradicionalnom korištenju bilja te recepti su također zabilježeni.

Sudionici su izabrani slučajno (intervjuirani tijekom rada na polju) ili su izabrani na temelju preporuke drugih stanovnika kao „poznavatelji“ biljaka. U ovom istraživanju mogli su sudjelovati samo ispitanici koji su rođeni u istraživanom području i / ili ovdje proveli većinu svog života. Svi podaci su uneseni u excel tablicu te analizirani primjenom metode deskriptivne statistike na temelju relativne frekvencije (RF).

Uzorci spomenutog bilja su prikupljeni, determinirani pomoću florističke literature Nikolić (2019) i Martinčić et al. (2007), herbarizirani te pohranjeni u ZAGR herbarij (http://herbarium.agr.hr/hr_index.html). Nomenklatura znanstvenog nazivlja biljaka je usklađena s Flora Croatica Database (Nikolić, 2021).

REZULTATI I DISKUSIJA

Ukupno je na sva 4 lokaliteta (općine Izola, Komen, Lanišće i Mošćenička Draga) dokumentirano 248 biljnih svojti (vrsta i podvrsta), od toga se 162 biljne svojte navode kao jestive. One se najčešće upotrebljavaju u obliku sirovih salata i kuhanih

variva od lisnatog samoniklog povrća i začinskog bilja (tablica 1). U rezultatima su opisane vrste i podvrste samoniklog i naturaliziranog voća koje se koristi sirovo, ali i prerađuje u marmelade, kompot, sirupe i sokove, također su prikazane biljne vrste za medicinske čajeve, rakije i likere (tablica 1).

Jestive vrste

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se jestive vrste na području Krasa i Istre najčešće koriste kao: sirove salate ili kuhano povrće (32%, 269 spominjanja), svakodnevni biljni čajevi i sirupi (29%, 236 spominjanja), sirovo samoniklo voće (22%, 186 spominjanja), za likere i rakije (12%, 98 spominjanja) te za ocat i vino (5%, 38 spominjanja). U manjoj mjeri se spominju marmelade i kompoti, a mnogo biljaka ima specifičnu medicinsku uporabu i pripadaju skupini jestivo-medicinskih biljaka.

Najčešće zabilježene vrste na istraživanom području, koje su zastupljene s više od 50%. prikazane su na primjeru lokacija Izola i Mošćenička Draga (graf 1) te lokacija Komen i Lanišće (graf 2) gdje su vidljive sličnosti i razlike između navedenih lokacija.

Broj vrsta koje se učestalo spominju (RF $\geq 50\%$) po općinama je dosta različit; primjerice u Mošćeničkoj Dragi i Lanišću je 18 vrsta, Komen 13, a u Izoli 11 vrsta.

Na istraživanom području se kao samoniklo lisnato povrće za sirove salate i kuhana jela (juhe, variva i maneštre) upotrebljava 21 svojta, od kojih su najčešće (s frekvencijom $> 60\%$) sljedeće vrste: *Asparagus officinalis*, *Taraxacum* spp., *Urtica dioica*, *Tamus communis* i *Foeniculum vulgare* (tablica 1). Ovi podaci se poklapaju sa najčešćim vrstama spominjanjem na području Knina (Varga et al., 2019) klimatski sličnom kao lokacije Komen i Lanišće, jedino što su na području Knina te frekvencije puno niže nego ovdje. Samonikla *Urtica dioica* ima dugu povijest kao jedna od biljaka koju su ljudi skupljali u prirodi i hranili se njome kao povrćem (di Tizio et al., 2012) stoga ne čudi što je na istraživanom području njezina upotreba obilno zastupljena.

Od najčešćih vrsta samoniklog povrća na istraživanom se području za sirove salate s velikom RF koriste: *Taraxacum* spp., *Diploaxis tenuifolia* i *Allium ampeloprasum*, a za kuhana / blanširana jela najvišu frekvenciju ima *Asparagus acutifolius* (slika 2). Navedene vrste se također obilno i uobičajeno koriste duž cijele Jadranske obale i otoka (Luczaj et al., 2013a, 2013b, 2019a).

Na cijelom području Krasa i Istre nezaobilazna je priprema „fritaje sa šparogama“ (Izola, Lanišće, M. Draga) ili „fritlje“ (Komen), miješanih jaja pojedinačno (omlet) ili u mješavini sa sljedećim vrstama: *Tamus communis* i *Ruscus aculeatus*. Za

Tablica 1: Popis najčešće korištenih svojti bilja te njihova upotreba na području Krasa i Istre.**Table 1: List of most commonly used plant taxa and their use in the Karst and Istria area.**

Svojta i porodica	status	Lokalni naziv (HR i SI)	Upotreba
Taxa and family		Local name (CRO and SI)	Use
<i>Achillea millefolium</i> L. (Asteraceae)	w	stolisnik, milefiori, navadni rman, rman, armanj, oškerc, skoreca	medic čaj
<i>Actinidia chinensis</i> Planch. (Actinidiaceae)	cv	kivi	voće
<i>Allium ursinum</i> L. (Amaryllidaceae)	w	medvjedi luk, čemaž	povrće
<i>Allium ampeloprasum</i> L. (Amaryllidaceae)	w	divlji luk	povrće
<i>Allium porrum</i> L. (Amaryllidaceae)	w	divlji por	povrće
<i>Artemisia absinthium</i> L. (Asteraceae)	w	pelin, pelen	medic čaj, medic rakija
<i>Asparagus acutifolius</i> L. (Asparagaceae)	w	oštrolišna šparoga, šparuga, špargelj, šparga, diblja šparga, ostrolišni beluš, šparglja, divlja šparga, šparinga, šparhija, sparoga	povrće
<i>Beta vulgaris</i> L. (Chenopodiaceae)	cv/w	blitva divja	povrće
<i>Brassica oleracea</i> L. ssp. <i>bullata</i> DC. (Brassicaceae)	cv/w	kelj, vrzota, ohrod	povrće
<i>Celtis australis</i> L. (Ulmaceae)	cv/w	crni koprivic, koprivca, koprivovec, ladonja	voće
<i>Chamomilla recutita</i> (L.) Rauschert (Asteraceae)	cv /w	prava kamilica, kamomila, kamamila, kamomile, kamilca	medic čaj
<i>Chenopodium album</i> L. (Chenopodiaceae)	w	bijela loboda, divlja loboda, loboda, lobodika, bela metlika, bela metla, kozji rep	povrće
<i>Cichorium intybus</i> L. (Cichoriaceae)	w	cikorija, vodopija, divlji radič, žutenica, žutinica, navadni potrošnik, cikorijski, divlji radič, konjski radič	povrće
<i>Citrus limon</i> (L.) Burm. f. (Rutaceae)	cv	limun, limon	voće, sok (pun C vitamina), začín
<i>Clematis vitalba</i> L. (Ranunculaceae)	w	sarabor, srbot, trtor	povrće, hrana za životinje
<i>Cornus mas</i> L. (Rosaceae)	w	drijen, dren, drenjina, drnjula, drenjula, drnkalići, drenjola, drnjići, rumeni dren, drenjak, drenjula, drnul, drnjola	voće, kompot, marmelada, sok, biljni čaj, medic rakija, liker
<i>Crataegus monogyna</i> L. (Rosaceae)	w	crveni glog, gloh, divji glog, rdeći glog, bijeli trnj, medvjede hruškice	voće, kompot, marmelada, sok
<i>Cydonia oblonga</i> L. (Rosaceae)	cv	dunja, kutina, kutna	voće, kompot, marmelada
<i>Cynara scolymus</i> L. (Asteraceae)	cv	artičok, ratičok	povrće kao lijek
<i>Diospyros kaki</i> L. f. (Ebenaceae)	cv	zlatna jabuka, pomikaki	voće
<i>Diplotaxis tenuifolia</i> (L.) DC. (Brassicaceae)	w	divlja riga, rikola, rigula	povrće
<i>Eriobotrya japonica</i> (Thunb.) Lindl. (Rosaceae)	cv	nešpula	voće
<i>Ficus carica</i> L. (Moraceae)	cv	smokva, figa	voće, marmelada, medic rakija, protiv kožnih bradavica
<i>Foeniculum vulgare</i> Mill. (Apiaceae)	w	koromač, kromač, navadni komarček, divlji komarček	povrće, medic čaj, medic rakija
<i>Fragaria vesca</i> L. (Rosaceae)	w	šumska / gozdna jagoda	voće, marmelada, sok
<i>Gentiana lutea</i> L. ssp. <i>symphyandra</i> (Murb.) Hayek (Gentianaceae)	w	žuta sirištara, encijan, srčanik, košutnik	medic rakija
<i>Humulus lupulus</i> L. (Cannabaceae)	cv/w	hmelj, hmej	povrće
<i>Hypericum perforatum</i> L. (Clusiaceae)	w	gospina trava, kantarion, trava sv. Ivana, krv sv. Ivana, rupičasta pljusavica, ivanjsko cvijeće, šentjanževka, šentjanževka, šentjanževko, kantarion, krv sv. Janeza, sv. Ivan	medic čaj, sirup
<i>Juglans regia</i> L. (Juglandaceae)	cv	orah, oreh	voće, za kolače, medic rakija, liker "orahovec"
<i>Juniperus communis</i> L. (Cupressaceae)	w	brin, brinj, čopin, čepin, brinjola, smrička	začin, voće, "vino", medic rakija, ulje protiv gljiva
<i>Juniperus oxycedrus</i> L. (Cupressaceae)	w	primorska šmrika, rjavi brinj	voće, medic rakija
<i>Laurus nobilis</i> L. (Lauraceae)	cv/w	lovor, lovorika, lorber, lavor, lavorika, javor, javorika	začin
<i>Malus sylvestris</i> L. (Rosaceae)	w	divlja jabuka, divja jabolka, lesnauke, divljake	voće, ocat
<i>Malva sylvestris</i> L. (Malvaceae)	w	sljez, sliz, malva, nalva	medic čaj, sirup
<i>Melissa officinalis</i> L. (Lamiaceae)	w	melisa, srčno zelje	povrće, medic čaj, sirup
<i>Mentha longifolia</i> (L.) L. (Lamiaceae)	w	dugolisna metvica, menta, dolgoštna meta, divji mačkovec, koblja meta, mačja meta	medic čaj, sirup
<i>Morus alba</i> L. (Moraceae)	cv/w	bijeli dud, murva bela	voće, marmelada, sok
<i>Morus nigra</i> L. (Moraceae)	cv/w	crni dud, murva črna	voće, marmelada, sok
<i>Olea europaea</i> L. (Oleaceae)	cv	maslina, oljka	medic, čaj od listova za regulaciju tlaka
<i>Plantago lanceolata</i> L. (Plantaginaceae)	w	uskolisni trputac, bokvica, bokvica muška, bakvica uska, prtucak, ozkolisni trpotec, trpotec, tropotec ozkolisni, trputec uzak, žilica širokolisna bokvica, bokvica ženska, bokvica široka, bakvica, karegica, okrugloštni trpotec, tropotec širokolisni, pripotnik, škrepotec	sirup protiv kašlja, protiv uhobolje, list na otvorene rane
<i>Plantago major</i> L. (Plantaginaceae)	w		na otvorene rane

<i>Portulaca oleracea</i> L. (Portulacaceae)	w	portulak, tušt, tušč, portulac, tolščak, pleviu, potolak, portulaca, tiščak, vodeničnik, plezavec, slezen	povrće
<i>Prunus avium</i> L. (Rosaceae)	cv	divlja trešnja, trešnja divljaka, čerišnja, čerešnja, divja črešnja, črišnja, diva cerešnja, črešnja, češnja, češna, črešnja, dreža, hrustavke	voće, kompot, marmelada, sok
<i>Prunus cerasifera</i> Ehrh. (Rosaceae)	w	cibora	voće, kompot, marmelada, sok
<i>Prunus domestica</i> (Rosaceae)	cv	šliva, sliva	voće, kompot, marmelada, sok
<i>Prunus persica</i> L. (Rosaceae)	cv/w	vinogradarska breskva / praska	voće, kompot, marmelada, sok
<i>Prunus spinosa</i> L. (Rosaceae)	w	trnula, trnina, trninja, glog crni, črni trn, brombuliči, crni trn, češpa, čišpa, divlji trn, trnkice, črni glog, trnule, brnauče, brnjovka, brambore	voće, medic rakija, liker
<i>Punica granatum</i> L. (Punicaceae)	cv	zrnati šipak, mogranj, nar, granatna jabolka	voće, sok (pun C vitamina)
<i>Pyrus amygdaliformis</i> L. (Rosaceae)	w	divlja kruška, diva hruška, krušviči	voće, kompot, marmelada, sok
<i>Rosa canina</i> L. (Rosaceae)	w	šipak, šipek, divlja ruža, pasja ruža, rožarić, tovarski bomboni, navadni šipek, pičikul, pičkul, srbeuka, srbevka	voće, marmelada, sok, medic čaj protiv dijareje
<i>Rosmarinus officinalis</i> L. (Lamiaceae)	cv	ružmarin, lužmarin, lucmarin	začin, medic čaj protiv niskog tlaka, za cirkulaciju, za miris
<i>Rubus idaeus</i> L. (Rosaceae)	cv/w	malina, kupina črlena, kupina pitovna, frambova, framba, frambuga, murga, majuga, malenca, maljoga, muraga	voće, sirup
<i>Rubus ulmifolius</i> Schott / <i>R. caesius</i> L. (Rosaceae)	w	kupina, ostruga, ostružnica, rubidnica, rubidenca, graja	voće, povrće (listovi), medic čaj, marmelada, sok
<i>Ruscus aculeatus</i> L. (Asparagaceae)	w	bodljikava veprina, vaprin, lemprin, lemprenj, bodeča lobodika, roškola, roškolo, loboda, veprina	povrće
<i>Ruta graveolens</i> L. (Rutaceae)	w	smrdljiva ruta, rutvica, vinska rita, ruda	medic rakija
<i>Salvia officinalis</i> L. (Lamiaceae)	w	ljekovita kadulja, žalfija, savia, kuš, žajbelj, salvai, savie, žajbel	medic čaj, medic rakija, liker, sirup, začin
<i>Sambucus nigra</i> L. (Caprifoliaceae)	w	crna bazga, obična bazga, bazgovina, bazg, bask, bazak, črni bezeg, bzg, bzgovina	medic čaj, sirup
<i>Satureja montana</i> L. (Lamiaceae)	w	primorski čubar, primorski vrijesak, vrisak, mačešina, kraški šetraj, žepek, mačja meta	medic čaj, začin
<i>Sempervivum tectorum</i> L. (Crassulaceae)	cv	čuvarkuća, netresk, zaušnik, bijeli žednik, bobujić, tres, pazikuća, navadni netresk, natresk, ušesnik, ušnik, ušnjak, všesnik, zaušnik	medic, protiv uholje
<i>Sonchus oleraceus</i> L. (Cichoriaceae)	w	mličak, grandicel, grendačo	povrće
<i>Sorbus aria</i> L. (Rosaceae)	w	mokovac	voće
<i>Sorbus domestica</i> L. (Rosaceae)	w	oskoruša, koška, oskoruša, skurš, škurša, škorž	voće, kompot, marmelada, sok, medic čaj protiv dijareje
<i>Tamus communis</i> L. (Dioscoreaceae)	w	bljušt, bljušč, bluć, bljuštac, kuka, navadni bljušč, blušt, bruslić	povrće
<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Sch. Bip. (Asteraceae)	cv	majčinski vratić, raman, makataria, beli vratić, maderjana, maderjolca, mandrijanca, baldrijan	povrće
<i>Taraxacum</i> spp. (Cichoriaceae)	w	ljekoviti maslačak, diblji radič, divji radič, konjski radič, pahlenica, zajka, želtenica, žutenica, žutevka, navadni regrat, radička, smolička, regrat, regrad, pazdonkolo, pizdonkola, pzdunkola	povrće
<i>Thymus longicaulis</i> C. Presl (Lamiaceae)	w	majčina dušica, materina dušica, timo	začin, medic čaj
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop. (Tiliaceae)	cv	velecvjetna lipa, ljetna lipa, navadna lipa	medic čaj za srce (umjereno!)
<i>Urtica dioica</i> L. (Urticaceae)	w	kopriva, kupriva, koprva, pokriva, ožigavica	povrće kuhano, medic čaj, za jačanje kose, biognojivo za vrt
<i>Vaccinium myrtillus</i> L. (Ericaceae)	cv/w	borovnica	voće, marmelada, sok
<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L. (Ericaceae)	w	brusnica	voće, marmelada, sok
<i>Viscum album</i> L. (Santalaceae)	w	bijela imela, mela, bela omela, amela	medic rakija "biska", liker
<i>Vitis vinifera</i> L. (Vitaceae)	cv	vinova loza, grožđe	voće, baza za med rakiju i likere
<i>Ziziphus jujuba</i> Mill. (Rhamnaceae)	cv	žizulja	voće, liker

medic = medicinski / medicine

fritaju se još puno upotrebljava kombinacija *Melissa officinalis* i *Foeniculum vulgare* ili *Urtica dioica*, a *Tanacetum parthenium* jedino na području općine Komen i M. Draga. Lumpert & Kreft (2017) također navode kao rijetku upotrebu omlet sa *T. parthenium* za područje Krasa, dok na području Gorjanci upotreba nije zabilježena. Još jedna posebnost lokalne gastronomije zabilježeno samo na području Komna je „fritalja s mandrijanom i melisom“. Sve navedene vrste koriste se za omlete. Za *M. officinalis* ova se namjena bilježi prvi put, dok se sve ostale spomenute vrste uobičajeno koriste za omlete i u drugim

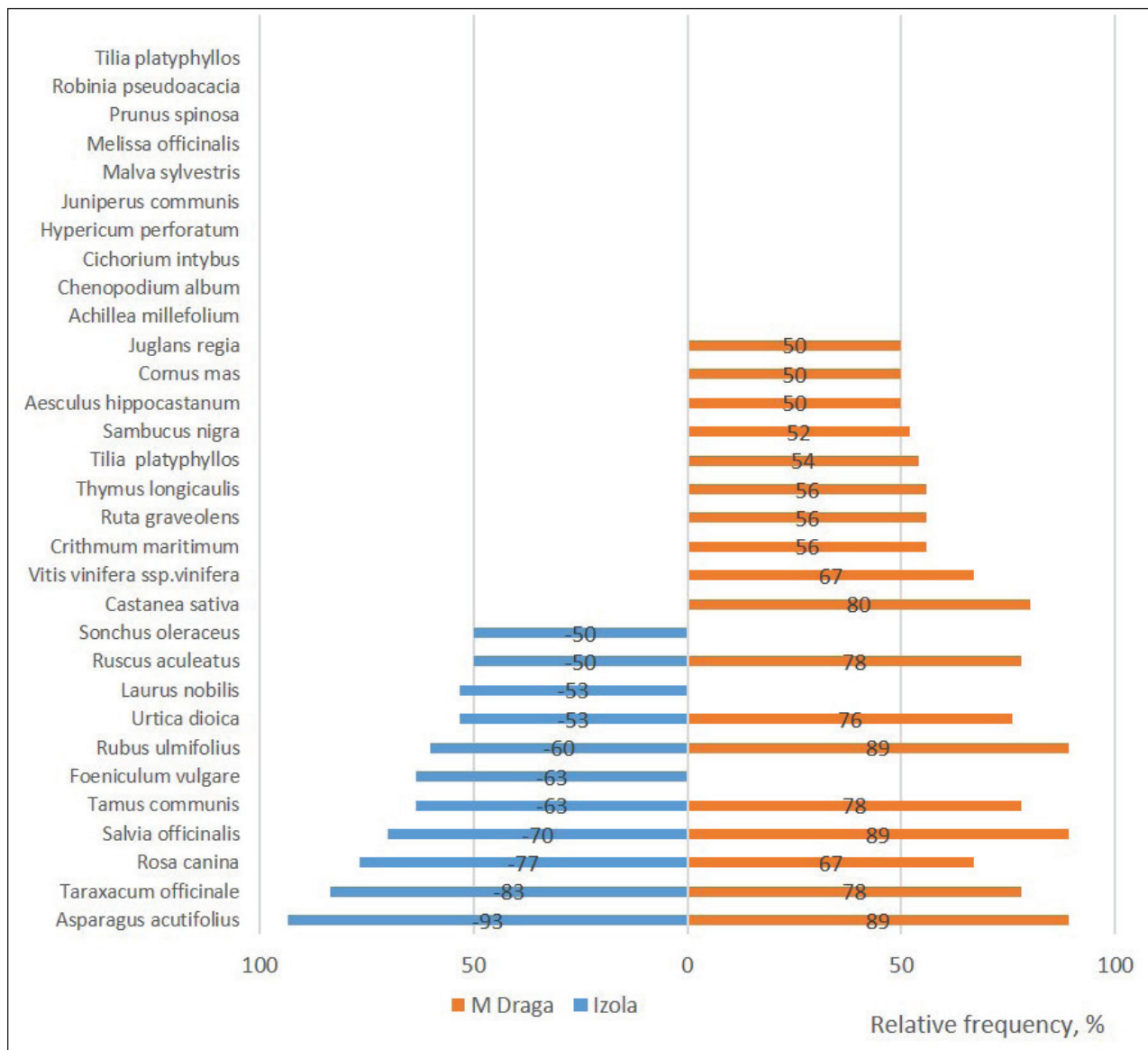
susjedno istraživanim područjima (Vitasović Kosić, 2018; Guštin Grilanc, 2005).

Za kuhana variva (maneštre) se najviše koriste listovi *Urtica dioica*, *F. vulgare*, *Sonchus oleraceus*, *Allium porrum* i mladi vrhovi *Rubus* sp. (tablica 1).

Najčešće začinsko-medicinske vrste koje se dodaju uglavnom kuhanim gulašima i mesnim jelima su: *Salvia officinalis* (slika 3), *Laurus nobilis* i *Juniperus communis* (tablica 1). Identične se vrste kao najfrekventnije medicinske biljke spominju i na području Šestanovca u Dalmatinskoj zagori (Krželj & Vitasović-Kosić, 2020).

Graf 1: Usporedba najčešćih svojti lokaliteta Izola i Mošćenička Draga (vrste koje nemaju prikazan RF imaju u tom području frekvenciju < 50%).

Graph 1: Comparison of the most common taxa in the area of Izola and Mošćenička Draga (species that do not have RF shown have a frequency < 50% in that area).

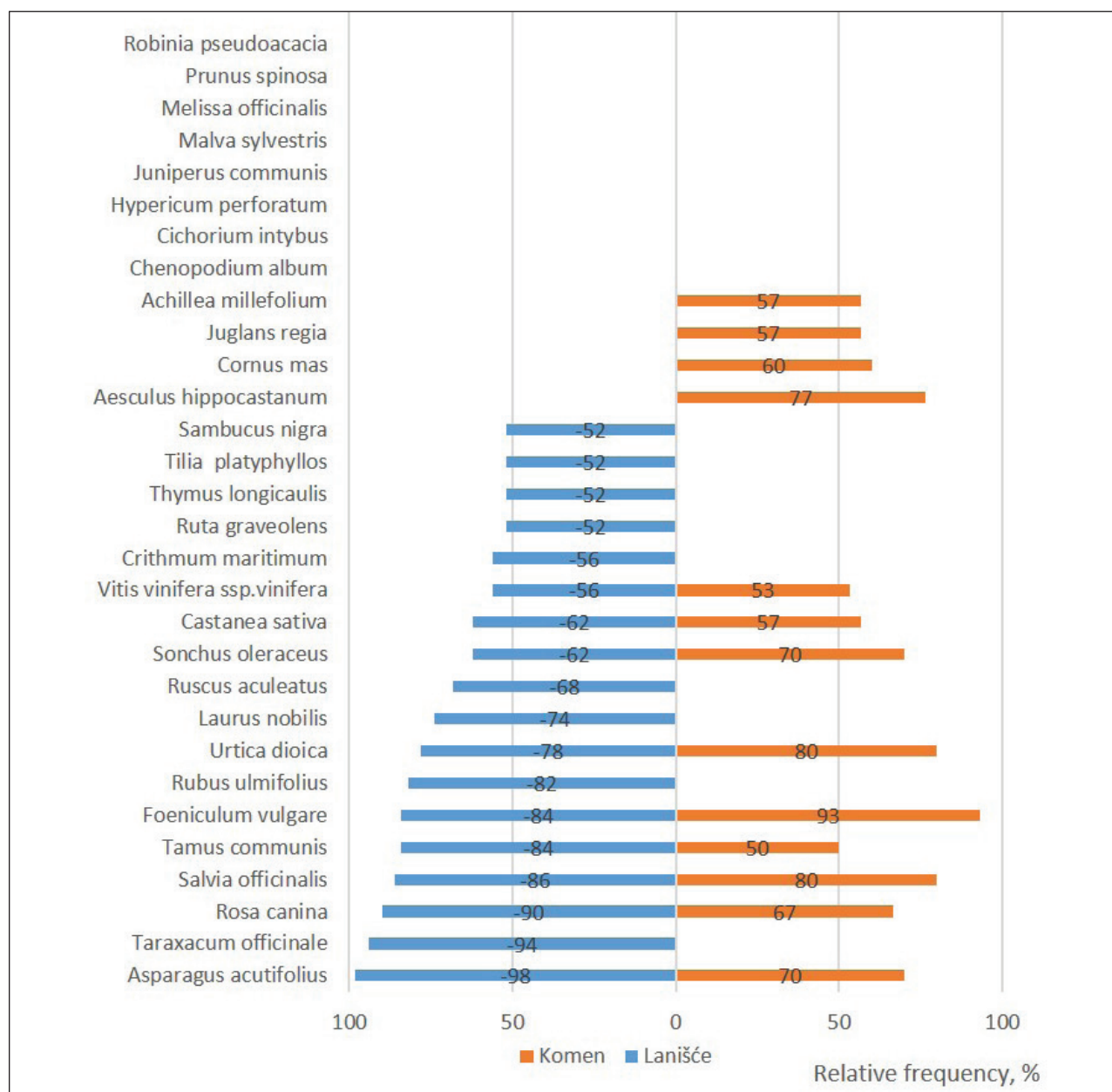

Malo korišteno i uglavnom zaboravljeno samoniklo povrće je *Clematis vitalba* i *Humulus lupulus* (slika 4) čiji se mladi izdanci odnosno vrhovi koriste u „fritaji z jajcima“ u mješavini sa *Asparagus acutifolius* i *Tamus communis*. Upotreba *C. vitalba* kao omlet zabilježena je na otoku Krku (Dolina et al., 2016), što je vrlo zanimljivo jer je cijeli rod *Clematis* otrovan. Također manje korištena, ali vrlo ukusna i hranidbeno dobra biljka je *Portulaca oleracea* koja se koristi blanširana na salatu ili kao prilog ribljim / mesnim jelima. Zadnjih desetak godina je u Europi sve više prisutno nestajanje

starih tradicija i potraga za novim vrstama kuhanja koje uključuju samonikle jestive biljke (Łuczaj et al., 2012), tako su i na istraživanom području vidljivi neki novi utjecaji i „nova moda“ korištenja biljaka za jelo. To je svakako vrsta *Allium ursinum* koja se koristi za salate, juhe ili kao dodatak u sirne namaze, no potrebno je biti jako oprezan i dobro poznavati biljku, da ne dođe do zamjene s *Convalaria majalis* L. (đurdica, šmarnica) koja ima slične listove jer su neki slučajevi trovanja s kobnim posljedicama već zabilježeni u Sloveniji i Hrvatskoj.

Graf 2: Usporedba najčešćih svojti lokaliteta Komen i Lanišće (vrste koje nemaju prikazan RF imaju u tom području frekvenciju < 50%).

Graph 2: Comparison of the most common taxa in the area of Komen and Lanišće (species that do not have RF shown have a frequency < 50% in that area).

Posebna karakteristika lokalne gastronomije je po-
hanje cvatova *Robinia pseudacacia* (bagrem, akacija,
gac) umočenih u gustu smjesu za palačinke (slika 5),
posebice na području Komna i Lanišća gdje ju već 50-
tak godina smatraju tradicionalnom upotrebom. Od
bagrema se također radi voćni sirup za razrjeđivanje s
vodom. Ove dvije upotrebe također su dokumentirane
kao tradicionalne na području kontinentalne Hrvat-
ske, grad Varaždin (Vitasović-Kosić & Kužir, 2018).

Neobična upotreba je lokalna upotreba ukise-
ljenih pupova *Capparis orientalis* Veill. (kapare)
(slika 6) na području Strunjana (općina Izola)
gdje postoji stanište za uzgoj na ovom području
unesene alohtone vrste. U Mošćeničkoj Dragi je
zabilježena upotreba *Crithmum maritimum* kao
samoniklog povrća koje se može kiseliti što je
običaj i tradicija na jadranskim otocima (Luczaj et
al., 2019a). Zanimljivo da se jedino u Mošćeničkoj

Slika 2: *Asparagus acutifolius* – način pripreme u Mošćeničkoj Dragi; blanširane i konzervirane u maslinovom ulju (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 2: *Asparagus acutifolius* – method of preparation in Mošćenička Draga (Hrvatska); blanched and canned in olive oil (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Dragi spominje *C. maritimum* koja se tradicionalno koristila za prehranu životinja (prasaca), a tek se u novije vrijeme, utjecajem iz Dalmacije, počinje koristiti kao hrana za ljude; blanšira se i servira s kuhanim krumpirom i maslinovim uljem ili se kiseli pa se koristi kao prilog uz riblja jela tijekom cijele zime. Također, u lokalnoj pizzeriji u Lovranu stavlja se kao sastojak na pizzu.

Praćenje i nalaženje novih trendova korištenja biljaka važno je za očuvanje biljne raznolikosti i očuvanje tradicije ruralnih područja. Važnu ulogu u tome imaju etnobotanika i katalogiziranje tradicijskih znanja jer stvaraju osnovu za osmišljavanje i planiranje razvoja novih prehrambenih proizvoda proučavajući pri tome tradicijska znanja lokalnog stanovništva (Blanco-Salas et al., 2019).

Kultivirane, ali i naturalizirane vrste koje se samoniklo šire, a koje se u velikoj mjeri koriste na

Slika 3: *Salvia officinalis* i *Melissa officinalis* rastu u vrtu u Štanjelu (općina Komen) (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 3: *Salvia officinalis* and *Melissa officinalis* grow in the garden in Štanjel (municipality of Komen) (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

cijelom istraživanom području jesu: *Beta vulgaris* i *Brassica oleracea* ssp. *bullata*.

Za istraživano područje karakteristična je obilna upotreba ulja kultivirane *Olea europaea* te zadnjih 50-tak godina i obilno upotreba čaja od lista masline, koji se upotrebljava za regulaciju krvnog pritiska (tlaka) i za čišćenje krvi, protiv kolesterola i srčane aritmije. Kultivirana vrsta *Cynara scolymus* L. (artičoka) se također puno uzgaja i upotrebljava kao ljekovita biljka, posebno na područjima bliže moru (Izola i M. Draga). Široko rasprostranjena i uobičajena upotreba blisko srodne *C. cardunculus* dokumentirana je u Italiji, na Siciliji, kao i u susjednim mediteranskim zemljama (Geraci et al., 2018).

Kao lokalna posebnost općine Izola navodi se „vino“ odnosno osvježavajuće piće od plodova dvije vrste roda *Juniperus*; *Juniperus communis* (više raste na istraživanom području) lokalnog naziva brinj / čepin / čopin i *Juniperus oxycedrus* (manje raste na istraživanom području) lokalnog naziva brinkola rjava. „Vino“ se dobiva hladnom maceracijom plodova (također naziva „čepin“) u bačvi s vodom (brenti), drži se u podrumu na hladnom 40 dana, dok se ne napravi gazirano piće. Ista tradicija zabilježena je u Istri, u općini Kršan (Vitasović Kosić, 2018) i na otoku Krku (Dolina et al., 2016.). Osim toga zabilježena je i sljedeća upotreba na području općine Lanišće; destilacijom plodova *J. communis* dobiva se medicinsko ulje koje se koristilo protiv parazita u crijevima (osobito kod djece). Mogao se napraviti i „brinov sirup“ – od brinovitih jagoda (plodova) s dodatkom

Slika 4: Mladi vrhovi *Humulus lupulus* mogu se pripremati jednako kao i šparoge (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).
Image 4: Young shoots of *Humulus lupulus* can be prepared on the same way as asparagus (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

meda, koristio je kroz zimu kao prirodni antibiotik te su ga djeca često pila. Plodovi „bobe“ se također jedu sirove kao voće, posebno su ukusne kad omekšaju (sazriju).

Održiva i inovativna komercijalizacija lokalnog samoniklog i naturaliziranog bilja moguća je također kroz različite oblike ruralnog turizma: gastronomski, zavičajni, kreativni, kulturni, edukacijski i ekoturizam te njihove kombinacije (Juračak et al., 2019.) stoga je i na istraživanom području moguća revitalizacija i reintrodukcija nekih zaboravljenih proizvoda od samoniklog bilja.

Od plodova uglavnom samoniklog voća koristi se 20 vrsta biljaka. Ti se plodovi jedu i koriste kao sirovo voće i njihove prerađevine (marmelade, kompoti i sl.), pića (sirupi, sokovi, likeri) te svakodnevni i medicinski biljni čajevi. Samoniklo voće

zabilježeno na istraživanom području velikom većinom pripada porodici Rosaceae (ružičnjače), najčešće su to drvenaste vrste u obliku stabala ili grmova (tablica 1). Najčešće korišteno samoniklo voće, s frekvencijom višom od 50% je: *Rosa canina*, *Cornus mas* i *Rubus ulmifolius* / *R. caesius*. Visoka frekvencija zabilježena je i za šumske vrste voća: *Fragaria vesca*, *Castanea sativa* i *Vaccinium myrtillus*. Sve navedene vrste spominju se kao visokofrekventne i u istraživanju Lumpert & Kreft (2017) osim *C. sativa* koja je zabilježena s puno manjom frekvencijom, na Krasu samo jednom spomenuta, u Gorjancima 4 puta. U nekim dijelovima Hercegovine, i u planinama Balkana, tijekom razdoblja hladnoće i jakih vjetrova, kao osnovno voće lokalnog stanovništva, posebice za djecu, koriste se samonikli plodovi: *Crataegus monogyna*, *Cornus mas*, *Sorbus torminalis* i *Prunus avium* (Redžić, 2006) što se potvrđuje i u ovom istraživanju (tablica 1).

Na području Kraškoga ruba tijekom paleontološkog istraživanja nađeni su biljni ostaci iz paleolitika. Prema Jamnik et al. (2020) u nekim su uzorcima pronađene neizgorene sjemenke i plodovi samoniklih biljaka, vrsti sa sočnim ili orašastim plodovima, poput npr. *Juniperus communis* (brin), *Prunus cf. avium* (višnja), *Prunus spinosa* (crni trn), *Cornus mas* (drijen, drnjula), *Sorbus aria* (brašnjava oskoruša, mokovec), *Ostrya* / *Carpinus* (grab) i *Fagus sylvatica* L. (bukva). Otkrivene su i kultivirane sadnice *Vitis vinifera* (vinova loza) i jedno pougljeno pšeno, najvjerojatnije *Hordeum vulgare* L. (ječam). Ove vrste drveća su i danas prisutne na širem području Krasa i Istre, stoga zaključujemo da je vegetacija i danas vrlo slična onoj u paleolitiku.

S visokom frekvencijom se spominju kultivirane voćne vrste: *Prunus domestica*, *Actinidia chinensis*, *Diospyros kaki*, *Citrus limon*, *Punica granatum* i *Eriobotrya japonica* koje na istraživanom području rastu jako dobro i uspijevaju u velikoj mjeri.

Spominje se hrana korištena u vrijeme velike gladi (tijekom 1. i 2. svjetskog rata), to je bio „želud od hrasta crnike“ (*Quercus ilex* L. / *Q. pubescens* Willd.) koji se mljeo u brašno i pravio se kruh, samo od žira ili u mješavini s *Triticum aestivum* L. (pšenica). Žir hrasta je služio i kao hrana za svinje (Vitasović Kosić et al., 2017).

U nedostatku prave kave (*Coffea arabica* L.) koristio se prženi samljeveni *Hordeum vulgare* (ječam), lokalno jačmen ili for za pravljenje ječmene kave ili bijele kave koja se pravila od prženog korijena *Cichorium intybus* i/ili osušenih samljevenih *Ficus carica*.

Tradicionalni kolači u Izoli (Korte) nazivaju se „miška“ (fritule) i prave se sa smokvama (fige) ili suhim grožđem (cvibe).

Slika 5: Pogačice sa *Robinia pseudoacacia* tradicionalno se koriste u općinama Lanišće (Hrvatska) i Komen (Slovenija) (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 5: *Robinia pseudoacacia* pancakes are traditionally used in the municipalities of Lanišće (Croatia) and Komen (Slovenia) (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Na području Izole se puno jelo (uglavnom sitne) ribe jer je puno žena radilo u tvornici Delamaris i kupovale su za sitne novce sitnu (ili lošiju) ribu, pripremali uglavnom „na šavor“, pr. sardoni / papaline – poprži se na maslinovom ulju, pečene se poslažu red crvenog luka, red ribe, naizmjenice. Na kraju se zalije crnim vinom (Fragola) ili crnim octom.

Na cijelom istraživanom području je zanimljivo bogatstvo lokalnih naziva (tablica 1), odnosno činjenica da skoro svako selo ima svoj naziv što i sami stanovnici kažu: „svaka vas jedan glas!“, a stanovnici jednog sela često ne poznaju naziv koji se koristi u susjednom selu / mjestu / zaseoku.

Prema frekvencijama najčešćih biljnih svojti koje se tradicionalno koriste i rastu na istraživanom području, vidljiva je veća sličnost područja Izola i Moščenička Draga (područja uz more) kao i veća sličnost područja Komen i Lanišće (udaljeni od mora te više nadmorske visine) (graf 1 i 2).

Medicinske biljke

Vezano uz ljekovite biljke na istraživanom je području zabilježeno 102 biljne vrste i podvrste koje se koriste se u medicinske svrhe ili kao

prevencija bolesti. Često se medicinska upotreba preklapa ili nadopunjuje s jestivom upotrebom (neke biljke se koriste na nekoliko načina) pa je ponekad teško odrediti gdje je granica između jestivih i ljekovitih biljaka (tablica 1).

Kad govorimo o ljekovitim biljkama medicinske upotrebe, na istraživanom području su izdvajaju sličnosti između Izole i Moščeničke Drage (graf 3) gdje su najčešće spominjane i korištene *Salvia officinalis*, *Hypericum perforatum*, *Plantago lanceolata* i *Ruta graveolens*, dok se na području Komen i Lanišće (graf 4) uz navedene vrste vrlo često upotrebljavaju još i *Thymus longicaulis*, *Juniperus communis* i *Sempervivum tectorum*. Ove vrste također su vrlo uobičajene i spadaju među najčešće korištene vrste duž Jadranskih otoka (Łuczaj et al., 2021).

Najčešće spominjane i korištene vrste koje se koriste kao hrana i medicina (jestivo-medicinska upotreba) jesu: *Rubus caesius*, *Sambucus nigra*, *Urtica dioica*, *Tamus communis*, *Taraxacum* spp., *Asparagus acutifolius*, *Rosa canina*, *Foeniculum vulgare*, *Prunus spinosa* i *Sorbus domestica*.

Prema Redžić (2006) sve navedene biljke koriste se još od ranih početaka civilizacije, a danas se koriste u etnofarmakologiji, službenoj

Slika 6: a) Nalazište *Capparis orientalis* na plaži u Strunjanu (Slovenija) b) ukiseljeni pupovi *C. orientalis* (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 6: a) *Capparis orientalis* site on the beach in Strunjan (Slovenia) b) pickled buds of *C. orientalis* (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

farmaciji i medicini.

Najčešće dokumentirane namjene korištenja ljekovitog bilja jesu: za regulaciju probave, protiv proljeva (dijareje), protiv grčeva u stomaku, protiv uholbolje, protiv kašlja (razni sirupi i čajevi), za zacjeljivanje površinskih i dubljih rana, protiv prehlade tj za liječenje prehlade, sinusa i sl., za liječenje kožnih bradavica, za snižavanje temperature i sl. Međutim u narodu se dosta primjenjuje i preventiva; za dobar imunitet i opće dobro zdravstveno stanje, često se svakodnevno piju čajne mješavine za opuštanje ili za boljitak pojedinih organa.

Ispitanici u velikoj mjeri koriste i neke od fitoterapeutskih biljaka kao pomoć u liječenju simptoma: prehlade *Malva sylvestris* i *Sambucus nigra*, grlobolje *Salvia officinalis*, uholbolje *Sempervivum tectorum*, za brže zacjeljivanje rana rod *Plantago*, protiv kožnih bradavica *Ficus carica*, protiv bolesti kože *Hypericum perforatum*, za reguliranje krvnog tlaka *Olea europaea*, za želudac *Artemisia absinthium* i *Achillea millefolium*, te protiv dijareje *Sorbus domestica* i *Rosa canina*. Sirup protiv kašlja pravi se od nekoliko biljnih vrsta: *Plantago lanceolata*, *Laurus nobilis* i *Hedera helix* L. (bršljan). Spomenute vrste najčešće se koriste kao: biljni čaj ili uvarak, sirup (s šećerom), odstajalo u ulju, kao kuhano jelo (*maneštre*, *fritaje*) ili dodaci jelima (začini). Sve ove upotrebe su uobičajene te zabilježene na susjednim istraživanim područjima Italije, Slovenije, Hrvatske te Bosne i Hercegovine (Lokar & Poldini, 1988; Guštin Grilanc, 2005; Redžić, 2006; Varga et al., 2019).

Jedan od postupaka pripreme *Sempervivum tectorum* protiv uholbolje: cijeli komad biljke zagrijati na žaru, umočiti u maslinovo ulje i uho na posudu nasloniti tj. „inhalirati“. Drugi način jednostavno samo nakapati stanični sok, a treći način je zgnječiti listove biljke, pomiješati s maslinovim uljem i tada koristiti.

Lokalni recept s područja Izole za pripremu ljekovitog „*Trpočo sirupa*“ protiv kašlja (slika 7) je: „Listovi trputca se istuku i slažu u staklenku red listova, red šećera, tako nekoliko redova. Mješavina stoji 3 mjeseca „šoto terra“ (ispod zemlje) i tek je onda spreman za upotrebu“.

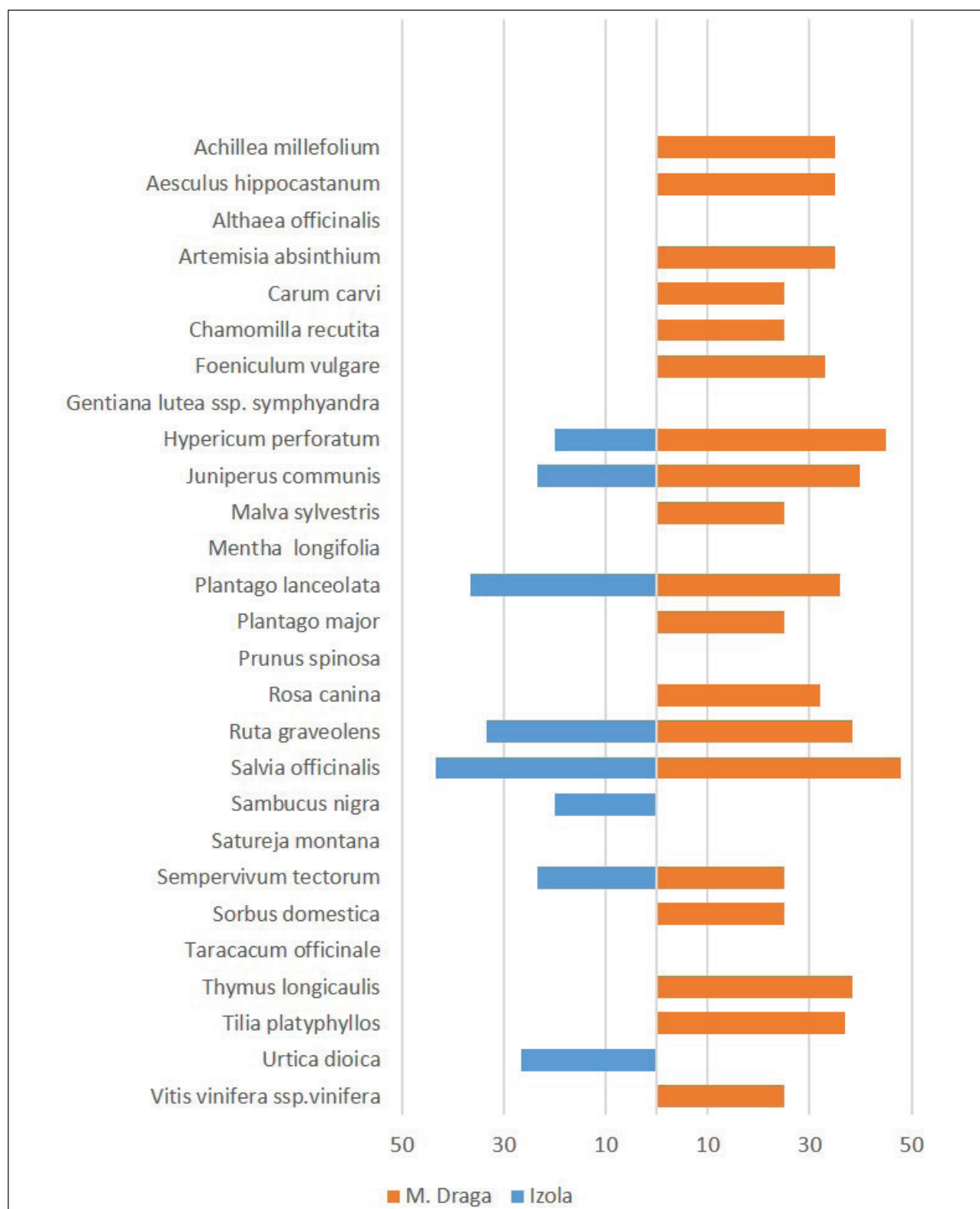
Protiv grlobolje koristi se osim *Salvia officinalis* i prepreženi (karamelizirani) šećer s mlijekom, sa ili bez dodavanja listova kadulje. Lokalni recept „za izvući katar iz pluća (kod pušača); 8 dana po 2x dnevno žvakati listove žajbela“.

Tradicionalno protiv kašlja i za podizanje imuniteta koristi se „med od regrata“ (*Taraxacum* spp.) po receptu: 30-40 cvjetova maslačka, dodati 0.5 l šećera i 0.5 l vode, ostaviti 40 dana na suncu, procijediti.

Medicinski čaj od masline priprema se na

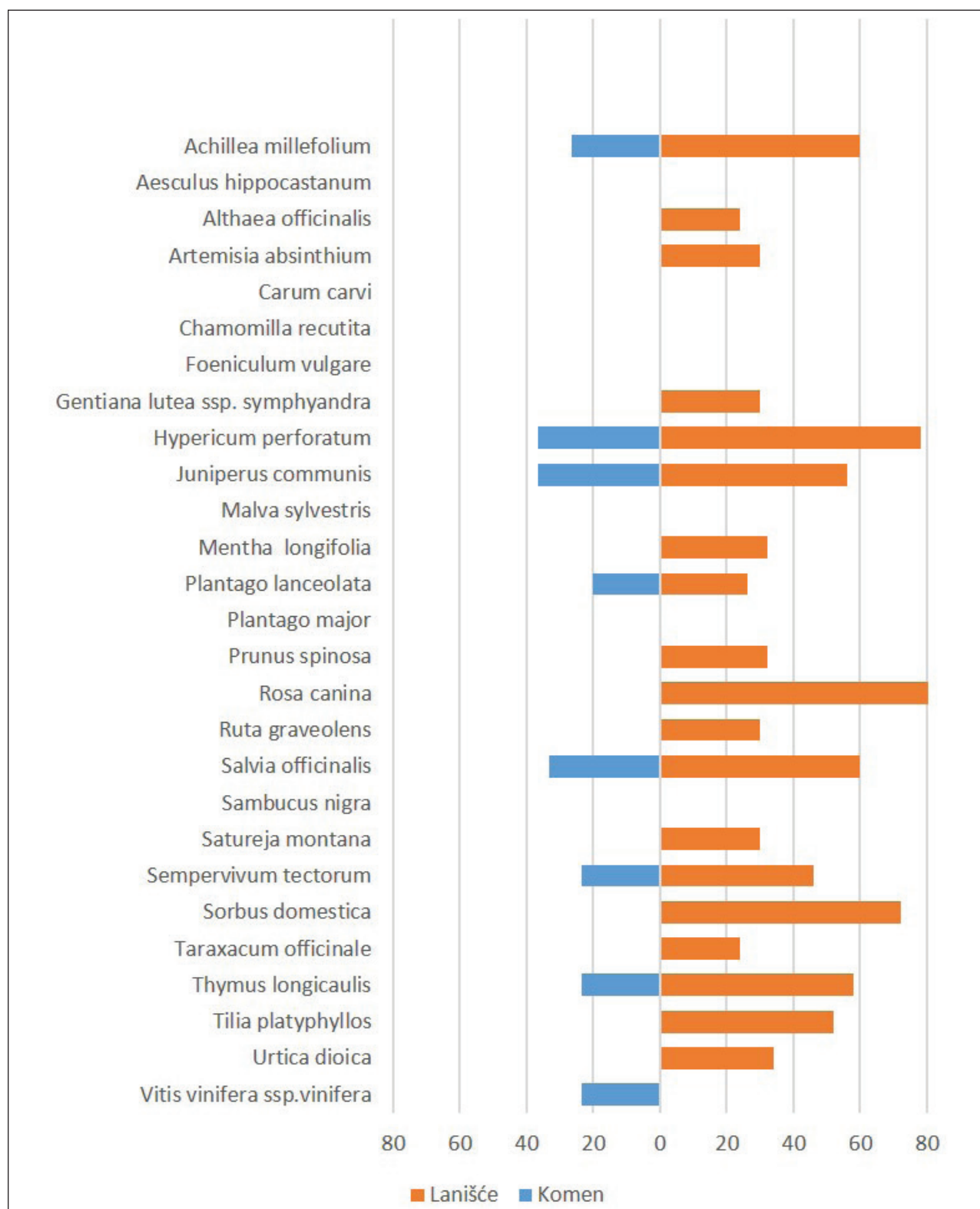
Graf 3: Medicinske biljke usporedba lokaliteta Izola i Mošćenička Draga (vrste koje nemaju prikazan RF imaju u tom području frekvenciju < 20%).

Graph 3: Medicinal plants comparison of Izola and Mošćenička Draga sites (species that do not have RF shown have a frequency < 20% in that area).

Graf 4: Medicinske biljke usporedba lokaliteta Komen i Lanišće (vrste koje nemaju prikazan RF imaju u tom području frekvenciju < 20%).

Graph 4: Medicinal plants comparison of Komen and Lanišće sites (species that do not have RF shown have a frequency < 20% in that area).

sljedeći način: 20 listova masline (najbolje neprskane sorta *Istarska belica*) na jednu litru vode, kuhati 15 min i piti svaki dan protiv kolesterola, visokog tlaka i aritmije.

Protiv zubobolje, osim *S. officinalis* čiji se svježi list stavlja na zub, na isti način se koristi i svježi list *Malva sylvestris*.

Rosmarinus officinalis se puno koristi kao začín za meso i ribu, za ukras i lijepi miris, ali i kao medicinski čaj protiv niskog tlaka i kao čaj za cirkulaciju jer budi osjetila.

Nasuprot djelovanju ružmarina je *Lavandula angustifolia* Mill. (lavanda, sivka) koja smiruje, uspavljuje, koristi se kao čaj ili kao eterično ulje protiv komaraca, a osušeni cvatovi stavljaju se u ormar protiv moljaca (insekata).

Na području Izole koristi se ljekovita mješavina za biljni čaj: *Sambucus nigra*, *Achillea millefolium*, *Urtica dioica* i *Hordeum murinum* L. (divlji ječam / oves).

Urtica dioica je poznata kao jako ljekovita biljka i koristi se kao čaj „za prostatu“ (nekoliko vršaka se ubere i svježe kuha 5 min) ili osušena također kao čaj za poticanje izlučivanja vode iz organizma, za pranje kose u svrhu jačanja kose (vlasišta), kao bio-gnojivo u vrtu. Puno se kuha i priprema s krumpirom ili s jajima na fritaju.

Univerzalan lijek i medicina za sve bolesti i

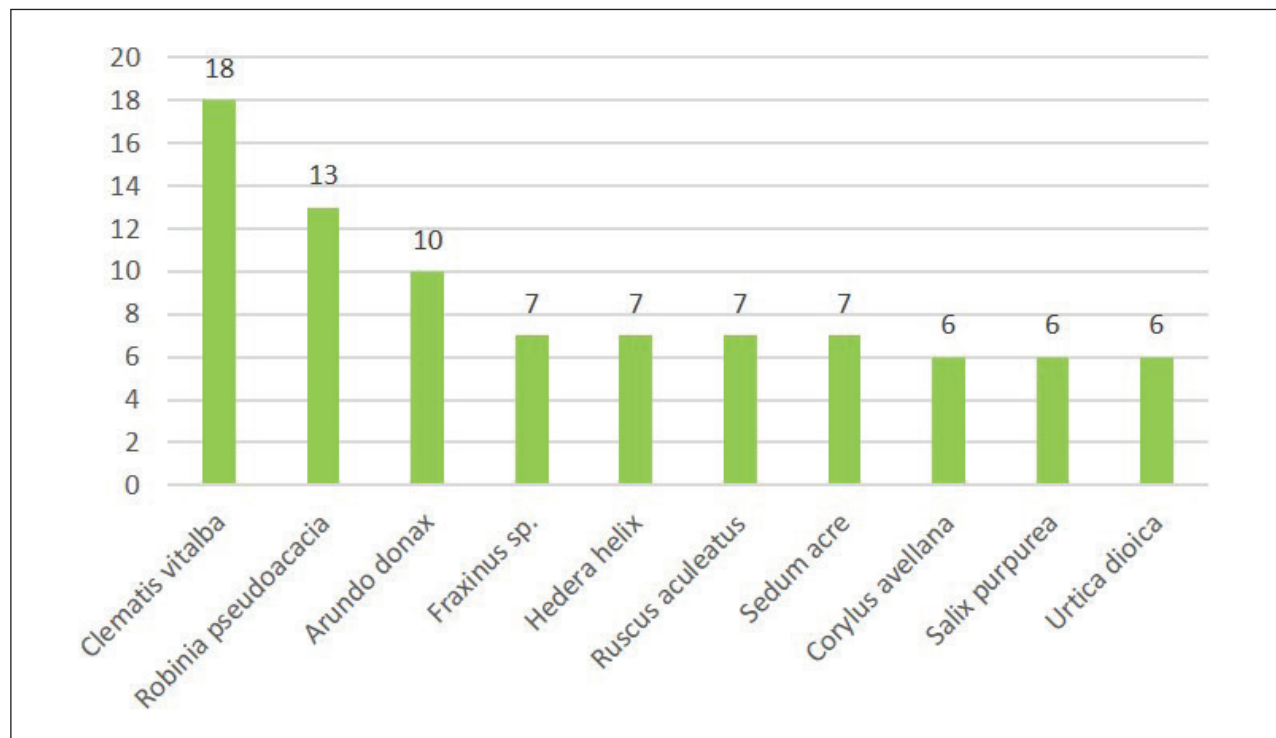

Slika 7: *Plantago lanceolata* sirup protiv kašlja (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 7: *Plantago lanceolata* anticough syrup (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Graf 5: Najčešće korištene gospodarske biljke na istraživanom području Krasa i Istre (u %).

Graph 5: The most frequently used economic plants in the researched area of the Karst and Istria (in %).

Slika 8: *Arundo donax* kao zaštita povrtnjaka od vjetra (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 8: *Arundo donax* as protection of vegetable gardens from the wind (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

dezinfekciju je bila i ostala rakija („žganje od loze, drupine“). U narodu je poznata izreka „U žganje sve, tud i noge!“ – da padne povišena tjelesna temperatura – sve namočiti u žganje, pa i noge.

Gospodarske biljke vezane uz svakodnevni poljodjelski život

Na istraživanom području koristile su se različite biljke za gospodarske namjene: kao kolci za vrt i vinograd, kao šiblje za pletenje košara, bocuna i flaškara, te za izradu grubih metli za dvorište ili za izradu vijenaca za groblje (graf 5).

Ruscus aculeatus osim što se koristi za jelo dok je mlada biljka („na fritajo z jajcima“), također se upotrebljavala kao božićno drveće, vijenac za groblje, za pokriti brente s vodom na magarcima (tovarima) koji nose vodu (da se voda ne izlijeva van).

U crkvu i na groblje na blagdane se nosi *Lilium candidum* L. (bijeli ljiljan / bela lilijska, cvet sv. Antona) i kultivirana ruža *Rosa* cv., a na Cvjetnu nedjelju maslinova grančica (*Olea europaea*) na blagoslov u crkvu. Samljevene koštunice masline koriste se kao biognojivo. Čaj od lista masline puno se konzumira za regulaciju krvnog pritiska (tlaka).

Peć za peći kruh su čistili metlama, napravljenim od *Arundo donax* L. (trstika, kanela) na koju su zavezali svježu travu. Za čišćenje dvorišta su se koristile metle od *Sorghum halepense* (L.) Pers. (sirak). *Arundo donax* ima još nekoliko namjena, kao kolci za vrt i kao vjetrozaštitni pojas za vrtove i poljoprivredne površine (slika 8), osim toga na području Korte (Izola)

Slika 9: Tradicionalne vrbove (*Salix purpurea* i *S. alba*) pletene košare u općini Komen (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 9: Traditional willows (*Salix purpurea* and *S. alba*) wicker baskets in the municipality of Komen (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

srčika mlade stabljike koristila se kao sladilo za čaj.

Vatra („oganj na ognjištu“) se nikad nije gasila, svi u selu su si međusobno posuđivali ugljen („ogljje“) kao i kiseli kvasac (pivske gljivice) za praviti kruh /dizano tijesto.

Kolci za vrt, drvene ograde, razna oruđa za poljoprivredu (držak za motiku) i ponekad namještaj, izrađivali su se od drveta vrsti: *Robinia pseudacacia*, *Arundo donax*, *Fraxinus ornus*, *Corylus avellana* L., *Quercus pubescens* i *Q. ilex*.

Za vezivati vinograd, za „vrvi“ (vrpce) u Izoli se još uvijek koristi vrsta *Spartium junceum* L. (brneštra, žaneštra), u Komnu vrsta *Clematis vitalba*.

Protiv moljaca u ormar se stavljaju cvatovi ili ulje *Lavandula angustifolia* Mill. (lavanda, sivka) te lišće *Juglans regia*.

Salix purpurea L. i *S. alba* L. (vrba, venjka, beka) koristila se za tradicionalno pletenje okruglih košara „cajne“ (slika 9), za izradu flaškara, za „košić“ (mala pravokutna košara za skupljati orahe) ili za „žbrinca“ (košaru za skupljanje lišća).

Vino teran osim što se rado i redovito pije, koristi se za tradicionalno bojanje uskrasnih jaja (slika 10).

ZAKLJUČAK

Danas, unatoč urbanizaciji i modernizaciji, ispitanici još uvijek redovito beru i jednu samoniklo voće sakupljeno u prirodi što ukazuje na tendenciju povratka tradiciji i suživotu s prirodom. Često koriste i neke od fitoterapeutskih biljaka kao pomoć u liječenju simptoma grlobolje, uholbolje, prehlade.

Dokumentirane su sličnosti u korištenju vrsta

Slika 10: Tradicionalno bojanje uskrasnih pisanica u teranu (Foto: I. Vitasović-Kosić, 2019).

Image 10: Traditional coloring of Easter eggs in Teran (Photo: I. Vitasović-Kosić, 2019).

bilja prema geografskoj pripadnosti područja vegetaciji: veće sličnosti imaju međusobno općine Izola i Mošćenička Draga, te općine Komen i Lanišće. Razlike i sličnosti očituju se također u narodnim / lokalnim nazivima biljnih vrsta, iako su generalno i u većini slučajeva narodni nazivi slični, bez obzira na maternji jezik; hrvatski ili slovenski.

Općeniti zaključak o stanju ekološkog znanja lokalnih stanovnika istraživanog područja je da lokalni ljudi znaju puno biljnih vrsta, no to su uglavnom pojedinci, većina ljudi ne koristi veliki broj vrsta nego samo nekoliko vrsta, što nam govori da je tradicionalno znanje lokalnih stanovnika u opadanju, odnosno da se usmena tradicija sve manje prenosi. Postoje određeni pojedinci koji znaju i koriste puno biljaka, no većina ispitanika uglavnom radije kupuju u trgovini.

ETHNOBOTANICAL RESEARCH OF THE KARST AND ISTRIA – A REVIEW OF THE MOST COMMONLY USED PLANTS (SLOVENIA, CROATIA)

Ivana VITASOVIĆ-KOSIĆ

University of Zagreb, Faculty of Agriculture, Svetošimunska cesta 25, 10 000 Zagreb, Croatia
e-mail: ivitasovic@agr.hr

SUMMARY

Ethnobotanical research in Slovenia and Croatia were conducted in 2018-2019, with the aim of documenting the traditional ecological knowledge of local residents and the use of wild and naturalized plants for food, folk medicine, and economic purposes. A total of 248 plant taxa were documented, on average 27 sort of per interview. Used method was in-depth, semi-structured interview. The following number of taxa of wild, naturalized and cultivated plants were recorded in the surveyed municipalities: Izola – 139, Komen – 187, Lanišće – 186 and Mošćenička Draga – 132. The most frequently mentioned and used species that have edible-medical use are: Taraxacum spp., Urtica dioica, Asparagus acutifolius, Foeniculum vulgare, Ruscus aculeatus, Tamus communis, Rubus caesius and Juniperus communis. Edible that have a high frequency: Cichorium intybus, Sonchus oleraceus and naturalized species that spread wildly Beta vulgaris and Brassica oleracea ssp. bullata. The most commonly used wild fruits are: Rosa canina, Cornus mas and R. caesius. The most common medicinal spices are: Salvia officinalis, Laurus nobilis and J. communis. Residents largely use phytotherapeutic herbs to help treat symptoms: colds Malva sylvestris and Sambucus nigra, sore throat Salvia officinalis, earache Sempervivum tectorum, for faster healing of wounds genus Plantago, against skin warts Ficus carica, against skin diseases Hypericum perforatum, pressure Olea europaea, for the stomach Artemisia absinthium and Achillea millefolium, and against diarrhea Sorbus domestica, Rosa canina, etc. The mentioned species are most often used as: herbal tea or decoction, syrup (with sugar), left in oil, as a cooked dish (fritaja) or food additives (spices).

Keywords: traditional ecological knowledge, folk medicine, herbs, Mediterranean, interviewing

IZVORI I LITERATURA

- Blanco-Salas, J., Gutiérrez-García, L., Labrador-Moreno, J. & T. Ruiz-Téllez (2019):** Wild Plants Potentially Used in Human Food in the Protected Area "Sierra Grande de Hornachos" of Extremadura (Spain). *Sustainability*, 11, 2, 456–474.
- di Tizio, A., Luczaj, Ł., Quave, C. L., Redžić, S. & A. Pieroni (2012):** Traditional Food and Herbal Uses of Wild Plants in the Ancient South-Slavic Diaspora of Mundimitar/Montemitro (Southern Italy). *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 8, 21, 1–10.
- Dolina, K., Jug-Dujaković, M., Luczaj, Ł. & I. Vitasović-Kosić (2016):** A Century of Changes in Wild Food Plant Use in Coastal Croatia: the Example of Krk and Poljica. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, 85, 3, 327–338.
- Etčki kodeks međunarodnog društva za etnobiologiju (2008):** International Society of Ethnobiology Code of Ethics (with 2008 additions). Available at: <http://ethnobiology.net/code-of-ethics/> (last access: 2. 12. 2020).
- Fakin Bajec, J. (2020):** An Integrated Approach to the Revitalization, Safeguarding and Management of Cultural Heritage: How to Establish a Durable and Active Local Group of Stakeholders. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 30, 2, 285–300.
- Geraci, A., Amato, F., Di Noto, G., Bazan, G. & R. Schicchi (2018):** The Wild Taxa Utilized as Vegetables in Sicily (Italy): a Traditional Component of the Mediterranean diet. *Journal of ethnobiology and ethnomedicine*, 14, 1, 1–27.
- Guštin Grilanc, V. (2005):** Beri, beri rožmarin zeleni: kraška zelišča v ljudski. Trieste, Transalpina.
- Jamnik, P., Toškan, B., Križnar, M., Tolar, T. & B. Blažina (2020):** Jama Globoška na kraškem robu – rezultati poskusnega vkopa v plastu. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 30, 2, 177–200.
- Juračak, J., Gugić, D. & I. Vitasović-Kosić (2019):** Tradicijska primjena samoniklog i naturaliziranog bilja kao potencijal za inovacije u razvoju ruralnih područja Hrvatske. *Agroeconomia Croatica*, 9, 1, 91–102.
- Kaligarić, M., Culiberg, M. & B. Kramberger (2006):** Recent Vegetation History of the North Adriatic Grasslands: Expansion and Decay of an Anthropogenic Habitat. *Folia geobotanica*, 41, 3, 241–258.
- Krželj, M. & I. Vitasović-Kosić (2020):** Etnobotanička primjena samoniklog bilja: hrana i lijek za ljude i životinje na području općine Šestanovac (Dalmatinska Zagora, Hrvatska). *Krmiva: Časopis o hranidbi životinja, proizvodnji i tehnologiji krme*, 62, 1, 3–13.
- Lokar, L. & L. Poldini (1988):** Herbal Remedies in the Traditional Medicine of the Venezia Giulia Region (North East Italy). *Journal of Ethnopharmacology*, 22, 231–278.
- Luczaj, Ł., Pieroni, A., Tardío, J., Pardo-de-Santayana, M., Sõukand, R., Svanberg, I. & R. Kalle (2012):** Wild Food Plant Use in 21st Century Europe, the Disappearance of Old Traditions and the Search for New Cuisines Involving Wild Edibles. *Acta societatis botanicorum poloniae*, 81, 4, 359–370.
- Luczaj, Ł., Fressel, N. & S. Perković (2013a):** Wild Food Plants Used in the Villages of the Lake Vrana Nature Park (northern Dalmatia, Croatia). *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, 82, 4, 275–281.
- Luczaj, Ł., Zovko Končić, M., Miličević, T., Dolina, K. & M. Pandža (2013b):** Wild Vegetable Mixes Sold in the Markets of Dalmatia (southern Croatia). *Journal of ethnobiology and ethnomedicine* 82, 4, 275–281.
- Luczaj, Ł., Jug-Dujaković, M., Dolina, K., Jeričević, M. & I. Vitasović Kosić (2019a):** The Ethnobotany and Biogeography of Wild Vegetables in the Adriatic Islands. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 15, 18, 1–17.
- Luczaj, Ł., Jug-Dujaković, M., Dolina, K. & I. Vitasović-Kosić (2019b):** Plants in Alcoholic Beverages on the Croatian Islands, with Special Reference to rakija travarica. *Journal of ethnobiology and ethnomedicine*, 15, 51, 1–19.
- Luczaj, Ł., Jug-Dujaković, M., Dolina, K., Jeričević, M. & I. Vitasović-Kosić (2021):** Insular Pharmacopoeias: Ethnobotanical Characteristics of Medicinal Plants Used on the Adriatic Islands. *Frontiers in Pharmacology*, 12. Available at: [10.3389/fphar.2021.623070](https://doi.org/10.3389/fphar.2021.623070) (last access: 7. 5. 2021).
- Lumpert, M. & S. Kreft (2017):** Folk Use of Medicinal Plants in Karst and Gorjanci, Slovenia. *Journal of ethnobiology and ethnomedicine*, 13, 1, 16.
- Marinac, B., Milotti-Bertoni, D. & I. S. Gradišnik (1994):** Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: 20. stoletje. Občina Izola. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Mattalia, G., Stryamets, N., Pieroni, A. & R. Sõukand (2020):** Knowledge Transmission Patterns at the Border: Ethnobotany of Hutsuls Living in the Carpathian Mountains of Bukovina (SW Ukraine and NE Romania). *Journal of ethnobiology and ethnomedicine*, 16, 1, 1–40.
- Nikolić, T. (2019):** Flora Croatica 4 – Vaskularna flora Republike Hrvatske. Zagreb, Alfa d.d.
- Nikolić, T. (ur.) (2021):** Flora Croatica Database. Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu. Available at: <http://hirc.botanic.hr/fcd> (last access: 7. 5. 2021).
- Pieroni, A. & M. E. Giusti (2008):** The Remedies of the Folk Medicine of the Croats Living in Čičarija Northern Istria. *Collegium Antropologicum*, 32, 623–627.
- Principles of Professional Responsibility. American Anthropological Association (2020):** Available at: <http://ethics.americananthro.org/category/statement/> (last access: 2. 12. 2020).

Redžić, S. (2006): Wild Edible Plants and their Traditional Use in the Human Nutrition in Bosnia-Herzegovina. *Ecology of food and nutrition*, 45, 6, 189–323.

Sõukand, R. & A. Pieroni (2016): The Importance of a Border: Medical, Veterinary, and Wild Food Ethnobotany of the Hutsuls living on the Romanian and Ukrainian Sides of Bukovina. *Journal of ethnopharmacology*, 185, 17–40.

Trinajstić, I. (2008): Biljne zajednice republike Hrvatske. Zagreb, Akademija šumarskih znanosti.

Varga, F., Šolić, I., Dujaković, M. J., Łuczaj, Ł. & M. Grdiša (2019): The First Contribution to the Ethnobotany of Inland Dalmatia: Medicinal and Wild Food Plants of the Knin Area, Croatia. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, 88, 2, 3622, 1–20.

Vitasović-Kosić, I. (2011): Travnjaci reda Scorzonero-Chrysopogonetalia na Čićariji: flora, vegetacija i krmna vrijednost. Doktorska disertacija. Zagreb, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Vitasović-Kosić, I. & M. Britvec (2014): Florističke i vegetacijske značajke šumskih rubova i travnjaka Čićarije (Hrvatska). *Šumarski list*, 138, 3–4, 167–182.

Vitasović-Kosić, I., Juračak, J. & Ł. Łuczaj (2017): Using Ellenberg-Pignatti Values to Estimate Habitat Preferences of Wild Food and Medicinal Plants: an Example from Northeastern Istria (Croatia). *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 13, 31, 1–19.

Vitasović-Kosić, I. (2018): Tradicionalna upotreba samoniklog jestivog bilja na području općine Kršan (Istra, Hrvatska) – Traditional Wild Food Plants Used in Kršan Municipality (Istria, Croatia). *Glasilo Future*, 1, 1–2, 1–14.

Vitasović-Kosić, I. & M. Kužir (2018): Tradicionalna upotreba samoniklog i kultiviranog bilja na području grada Varaždina (Hrvatska). *Krmiva: Časopis o hranidbi životinja, proizvodnji i tehnologiji krme*, 60, 2, 83–95.